

Jegyzetek a tanárkérdéshez.

1. „Mily szép az emberi élet, midőn a mindennapiság parányi homályából kiemelkedik. Mily szép világító csillagként tűnni fel ezerek előtt... s szabadon választani magának pályát s azt örökre tiszta, soha nem szünő szenvedelemben futni meg...“ Így kezdődött, hinni tudom ma is ősülő fejjel, mindnyájunknál így kezdődött a pályaválasztás, akik tanári munkára szántuk magunkat. Előre lemondtunk a gazdagság előnyeiről, csak azt az eszményi örömet vártuk, hogy kiemelkedjünk a parányi homályból és másokat is kiemeljünk...

2. A „szenvedelem“ nem csappant, de az energiánk tagadhatatlanul megbénult, mikor a mindennapi kenyérért való küzdelemre kellett azt fordítanunk... Harminc évvel ezelőtt a párisi Quartier Latin egy szerény kávéházának, a Café Cluny-nek magyarlánál ültünk néhányan, magyar tanárok és valóságos meghatottsággal olvastuk az Országos Középiskolai Tanáregyesület Közlönynek egy magasán szárnyaló értekezését a tanári munka értékéről. Az értekezés logikus eszmemenete, higgadt hangja, nyugodt érvelése, meggyőző ítéletei az eredendő igazság erejével hatottak. Emelkedett a lelkünk, hogy a magyar tanár munkájáról ily klasszikus cikket olvashatunk, de fájdalmas volt megbizonyosodni afelől, hogy „a magyar tanár alakja mögött még mindig ott lappang az ókori rabszolgasápadt arca...“ Krenner Miklós mondta ezeket a súlyos veretű szavakat. S ezeknek a szavaknak súlya annál súlyosabb veretű volt számunkra, mert az összehasonlítás azt mutatta, hogy jobban is lehetnének a dolgok; a francia tanulmányi terv (Plan d'études) 31-ik lapján ezt olvashattuk: „Az intézetek vezetői nagyon takarékoskodjanak tanárjaik idejével. Sok szabadságra van a tanárnak szüksége nemcsak testi-lelki pihenés, nemcsak az órákra való készülés végett, hanem azért is, hogy tudományos munkát folytathasson. Ennek üdvös hatása van a tanulóokra, a tanárookra, sőt az egyetemi tanárookra is; a tanításnak is a tanárok élénk és nem lankadó tevékenysége adja meg a kivánt magas színvonalat. Meg kell tehát becsülni a tanárok idejét, lehetőleg meg kell könnyíteni szolgálatukat.“ S ehhez a felbecsülhetetlen értékeléshez járult az anyagi megbecsülés is. Egy párisi, agregációt megállt középiskolai tanár évi fizetése 6500 frank volt és ez 9000 frankig emelkedhetett. (Az első világháború előtt!) S ha hozzászámítjuk még, hogy az állami ösztöndíj (bourse) minden arravaló egyén számára lehetségessé tette az oklevél megszerzését a közben a római, görögországi vagy egyéb külföldi tanulmányutakat — ha mindezt végiggondoltuk, annál jobban átértéztük Krenner Miklós szavainak végzetes komolyságát.

3. Szinte tragikus ellenmondás volt, hogy a magyar tanárságnak, mely örökre eljegyezte magát a szegénységgel, évtizedeken át anyagi harcokat kellett folytatnia. Szabó Dezső — akiről Gogolák Lajos találóan jegyezte meg: „előbb és jobban senki sem látta meg tanárságunk gondjait“ — keserű szatírával mutat rá 1918-ban egy groteszk jelenetre: a tanár lelkesedéssel magyarázza, mily nagy volt hajdan a magyar s eközben a hadimilliomos diákfia csendes gunynyal nézi a tanár úrnak a lyukas cipőből kikandikáló harisnyáit. Fokról-fokra érlelődött a tanárnyomor és a tanárság ennek ellenére évtizedeken át nemcsak a maga gazdasági kérdéseivel, de az iskola elméleti problémáival is foglalkozott. Ha átlapozgatjuk a Magyar Paedagogia, Országos Középiszkolai Tanáregyesületi Közlöny vagy századunk első évtizedeiben megjelent társadalomtudományi szemlék, sőt napilapok hasábjait, látjuk, hogy nyugodtan vagy szenvedélyesebben, más-más szemszögből megvilágítva, de mindég kritikai szeretettel foglalkoztak az iskolajavítás kérdéseivel. Imre Sándor már 1910-ben kívánta a köznevelés ügyének elvi tisztázását és kívánta, hogy a közmívelődési miniszterium pártpolitikai fordulatoktól el nem sodorva végezhesse munkáját; Nagy László századunk első éveiben egyengeti a gyermektanulmányozás megalapozásával a helyes kiválasztás útját, ami elválaszthatatlan az iskolareformoktól s ugyancsak századunk első évtizedében kezdődik a tanárság tömörülése, szervezkedése Négyessy László, Gaál Mózes, Sajó Sándor, Krenner Miklós, Benedek Marcell s más lelkes tanárok irányítása alatt. A tanárság megszervezése ép. úgy nem volt idegen a tanárságtól, mint az iskola kérdéseinek elméleti tisztázása.

4. A politikai újjászületés a magyar középiskolának sem az elvi sem a gyakorlati kérdéseit nem oldotta meg teljesen. Talán épen azért, mert a gyakorlati megoldások nem szigorúan elvi alapon történtek. Idézzük Szekfű Gyula 1924-ben megjelent Történetpolitikai tanulmányainak néhány sorát: „(Az oktató személyek anyagi helyzete olyan, hogy) az állami eltartással ösztönözött ösztöndíjas helyeket jelentkezők hiányában nem lehet többé betölteni. 15—20 év múlva az országnak nem lesz tanára s ha lesz, tehetségtelen és rossz lesz, mert értelmes fiúk nem mennek többé e pályára.“ (id. m. 29). Tizennyolc év igazolta ezt a sötét jóslatot. Hasonló dokumentum ugyane síkon a Magyar Szemle 1927-ben folytatott ankétja. A középiskolai ankét keretében Balogh József 70 egyetemi tanárt kérdezett meg: meg vannak-e elégedve hallgatóik képességével és haladásával? A válasz szinte egybehangzóan nemleges volt... Ennek magyarázata semmi esetre sem az, hogy a hallgatók általában tehetségtelének, sőt az is bizonyos, hogy ennek az ifjúságnak a szemét az élet és a történeti változások jobb, szélesebb látásra nyitották meg, a tanítás módszere is kétségtelenül javult s ha tanáraik mégis elégedetlenek voltak velük, ennek alig lehet egyéb oka mint az, hogy a középiskola rosszul szelektált, nem a hajlamaiknak megfelelő pályákra küldte, irányította tanítványait... Nem vigasztaló, hogy ez már akkor általános európai tünet volt. Várkonyi Hildebrand a kiválasztásról írt tanulmányában (Szeged 1936) épen a Wohlfart féle kiválasztási rendszeren mutatja meg, milyen elsodródás

következhetik be, ha a szelekció *nem tárgyi alapon* történik.

5. Jött egy koráramlat, mely *menekült a szellem feladatai elől*. Itt tehát nemcsak arról van szó, hogy praktikus, jobban fizetett állásokat kerestek a fiatalok, de arról is, hogy még az ösztöndíjas állásokat is kerülték, ha azok a tanári állás elfogadásával járó kötelezettségben végződtek. Pedig akkor az ösztöndíjasok nemcsak állásnélküliségnek, de még annak sem voltak kitéve, hogy valamely Isten háta mögött fekvő községbe kerüljenek.

Szekfü Gyulának igaza lehet abban, hogy iskolakezdés előtt jobban felszínre kerülnek a panaszok. Ámde a bajok (Szekfü idézett tanulmánya is mutatja) évek óta élnek és a tanáregyesületi lapokban időről időre napvilágra is jutnak. Rezessy Zoltán (Protestáns Tanügyi Szemle 1941. III. sz.) a liberális korszak társadalomszemléletében keresi a tanári nyomor okát... „Itt a szabadverseny és korlátlan gazdasági érvényesülés idején a szellemi és a közösségi munka általában leértékelődött. Ennek eszménye a gazdag részvényes, banktulajdonos, a szépreményű bankfiú, a gazdag háztulajdonos és nagybirtokos, gyáros vagy egyéb nagytőkés vagyis az olyan ember, akinek a közösség területén kifejtett munkája céltudatos eszköz csak saját vagyonának, jólétének és függetlenségének biztosítására... Könnyen érthető, hogy ebben a világ és életszemléletben alácsúlyodtak a közértékelésben a szellemi és közösségi kincseknek sáfárai... Ezek a szabadelvű korszakban mint álmodozó esernyős rajongók lassanként teljesen kiestek a gazdasági cézárak küzdő, érdeklődő és értékelő köréből is...” Távol esik célunktól, hogy kommentárt fűzzünk e magyarázathoz, hiszen csak a válság tényére akarunk rámutatni. Erre világít dr. Bánkúti Dezsőnek, az Evangélikus Leánygimnázium igazgatójának cikke is (Protest. Tanügyi Szemle 1942, II. sz.) Megállapítja, hogy a magyar tanár az első világháború előtti időben szépen, nyugodtan dolgozhatott. „Ez nem dajkamese, mellyel csalogatni kívánjuk a tanári pályára gyermekeinket. De akkor szünideje igazán pihenés volt, nyáron utazgathatott, mert volt rá pénze és lehetősége, tapasztalatokat gyűjthetett s ebből iskolájának volt haszna. Tapasztalt, jól kipihent agyú tanár kezdette össze munkáját. De évközben is volt a tanárnak alkalmja arra, hogy ú. n. kultúrigényét kielégíthesse, színházakat, hangversenyeket, előadásokat szívesen látogatott, azok állandó közönsége volt. Most anyagiak is gátolják ebben, de valljuk be, kedve, ereje sincs arra, hogy estéjét ezekre szentelje.” A tanárnak ma több dolga van, mint eddig: a dolgoztatás, szertár, könyvtárgondozás, ünneprendezés mellett tanmeneteket, óravázlatokat, jelentéseket kell írnia. Ezért kevés a tanárjelölt s ezért van szerinte, hogy különösen tanárgyermekek látva atyjuk, anyjuk robotját, nem akarnak hasonló sorsra jutni, az ideális gondolkodású tanár inkább múzeumokban, könyvtárakban, tudományos intézetekben helyezkedik el, az anyagiasabb gyárakba, üzemekbe megy, hol többszörös ellenértéket kap osztályrészül.” Ezeket írja Bánkúti direktor a fenyegető tanárhiány belső okairól.

Vidéken még érezhetőbb a tanárhiány. Jellemző, hogy a sarvasi Vajda Péter Gimnáziumot a tanárhiányból csak az tudta kisegíteni, hogy két nyugalmazott igazgatója vállalt helyettesítést s egyik ta-

nárunknak, kinek szolgálati ideje már lejárt, a VKM kivételesen megengedte, hogy tovább taníthasson.

6. Gogolák Lajos nagy szolgálatot tett az ügynek, mikor rámutatott a tanárhiány ideológiai okaira. A világesemények és azok reakciói már szinte teljesen elszoktattak bennünket a szociológiai gondolatmenettől és ezért nagyon is idején való volt rámutatni, hogy a tanárhiánynak *elsődlegesebb okai is vannak* a gyöngye anyagi helyzetnél. A szegényes anyagi értékelés inkább okozata annak az agrárius és etatisztikus életszemléletnek, mely — Gogolák Lajos szavai szerint is — „kemény ellenzéssel állott minden irodalmi és szellemi fejlődéssel, mert ettől féltette a társadalmi struktúra változását, módosulását“ (Magyar Nemzet 1942. aug. 2.) Az Apáczaiak, a Kazinczy Ferencek újító szelleme bizonyára nyugtalanította a mi vezető köreinket, mert a kulturális fejlődést a fővárosban is, a vidéken is szinte kivétel nélkül tanárok irányították s a kulturális haladástól a társadalmi változásokat gyakran nem lehet élesen elválasztani. Nem véletlenség, hogy a vidéki szabad liceumi előadásokon a tanárokon kívül az orvosok még aktív részt vettek, de a szellemi munkások más rétegei csak legritkábban.

Jogász emberek még passzive is csak ritkábban vettek részt ezeken az előadásokon, ellenben nem egyszer a gúny bizonyos árnyalatával kérdezgették egymástól: „Mentek-e a kioktatóba?“ És a tanárok megterhelő iskolai munkájuk mellett még a kicsinyléseken is felülemelkedve vállalták ezt a népnevelő munkát, mert igenis égett bennük a tiszta szellemiség áhítata: „kiemelkedni és másokat is kiemelni a parányi homályból.“ Gogolák Lajosnak azt a gondolatát, hogy a tanárság maga is oka volt a lekicsinylő társadalmi értékelésnek, hogy nem szervezkedett elég tudatosan — nem írjuk alá . . . Fuimus Troes . . . sőt ma is vagyunk még néhányan nagy hittel és meggondoltsággal megharcolt harcoknak élő tanui. Nem hiányzott a szervezkedés vágya, sőt maga a szervezkedés sem, de ennek sem a társadalmi atmoszféra, sem a kormányzatok szelleme nem kedvezett. A modern pedagógia szelleme úgyszólván csak a Magyar Gyermektanulmányi Társaságban és a főváros lélektani laboratóriumában s a vidéken alakult gyermektanulmányi fiókkörökben élt, a közönség az iskolát okolta a reform elmaradásáért, a túlterhelésért, a kormányok pedig a szellemi munkások minden rétegének (biráknak, vasutasoknak) könnyebben adtak egy kis anyagi teherkönnyítést, mint a tanároknak. De ha ezt megállapítjuk, ez nem jelenti azt, hogy az egymás után következő kormányokat szélemélyszerint lehetne ezért okolni. A kormányok kitért kezűkkel vagy összeszorított markukkal a közvélemény kifejezői és „amilyen kétségtelen, hogy az anyagi nyomorban a legszebb elgondolások és tervek is életképtelenné válnak, époly bizonyos az, hogy a rossz kiválasztás a tanárhiány, a tanárnyomor, a tanárképzés reformjának még mindég esedékes állapota ugyanannak az elávelt gondolkodásnak okozatai, mely a végső elveken nyugvó tiszta szellemi munkát nem tudja értékelni.

„Lélek, szellem, kultúra: ily fogalmak nélkül lehetetlen a tanári pálya megértéséhez közelférköznünk“ — írja Szekfű Gyula (Ma-

gyar Nemzet 1942. aug. 2.) Milyen szerencse, hogy a jobb értelemben vett kisértetek is visszajárnak... Emlékezzünk egy Fináczy Ernőre, ki hangyaszigorral egymaga írta meg európai viszonylatban is értékes neveléstörténeti műveinek sorozatát; Schneller Istvánra, aki az „isteni célgondolat“ erejében hét évtizeden át hirdette és gyakorolta a személyiség megbecsülésének pedagógiáját; gondoljunk Böhm Károlyra, aki tizenhét évig gondolkodott az okosság törvényén és akinek a filozófia nem kenyérkeresete volt, de annál sokkal több: életet jelentő principiuma. Lélek, szellem, kultúra — igenis vannak még emberek, kik a varázsszavak birtokában közelednek a tanári pálya megértéséhez sőt: ismerünk fiatalokat is, akik — ripae ulterioris amorema is így gondolkoznak a tanári hivatásról és — mégsem mernek tanárnak menni. Úgy hiszem, hogy *a bizalomnak ez a megingása maga a szellemi válság.*

Nem áztatjuk magunkat azzal, hogy valami csodaszert tudunk ajánlani a válság gyökeres és gyors megoldására. Lelki válságokat kuruzslással nem lehet gyógyítani. De a gyógyításnak első feltétele, hogy legyünk tisztában a betegséggel. Ha egyszer oda tudunk jutni, hogy ismét hiszünk a logikus gondolat, az életet vezérlő tiszta elvek és becsületes meggyőződések erejében és ezt a hitet általánossá tudjuk tenni, akkor érettségiző diákjainkban megint megéled a bizalom, hogy bátran, szabadon és átmelegült lélekkel menjenek a tanári pályára.

Kemény Gábor.

Kell-e mindenütt a népiskola felső tagozata?

A tankötelek kornak kiterjesztése a 12. évről a 14. életévig a hazai tanítóságnak és tanárságnak régebbi, a közvéleménynek pedig már két évtizedes óhaját váltja valóra, miután 1928-ban kormányfői célkitűzés tárgya is volt. A törvény a maga egészében már végrehajtás alatt van.

Ha elgondoljuk, hogy gazdasági, pénzügyi, nevelésügyi, gyakorlati megvalósítás tekintetében, milyen nagy dolog a népoktatás ilyen általános kiterjesztése, egyáltalán nem csodálkozhatunk azon, hogy eddig kellett rá várni, bár szerte e világon, a szomszédos államokban is, sok helyen már előbb megvalósult. Sőt néhol már a 16. életévig terjedő általános mindennapi iskoláztatás is szóba került. Pl. a nem minden tekintetben jóemlékű Népszövetség Munkaügyi Bizottsága annak idején céljául tűzte ki, hogy az államokban megteremteti az általános népoktatás ilyen kiterjesztését. Igaz, hogy ezáltal nemcsak a népműveltség emelését akarta szolgálni, hanem azt vélte, hogy ilyen módon az akkoriban mindenütt túlterhelt munkapiacot lehetne két évjáráttal alulról tehermentesíteni.

Mi mindenesetre megelégszünk a 8 osztályos népiskolával, ha az teljesíti a hozzáfűzött reményeket.

A törvény nagy jelentőségét és a megvalósulása elé tornyosuló akadályokat egyetlen megfontolás is megvilágítja: az eddigi népis-